จิต มโน วิญญาณ

ฉาก

แสง

วิราคะ
บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรม
-บาลี อิติ. ขุ. ๒๕/๗๕/๑๑๖.

ปฏิจจสมุปบาทสายเกิด (สมุทัย)

มรณะ←ชรา←ชาติ←ภพ←อุปาทาน←ตัณหา←เวทนา←ผัสสะ←สฬายตนะ←นามรูป←วิญญาณ←สังขาร ← สังขารทั้งหลาย ←อวิชชา

อนัตตา ← เมื่อตั้งอยู่มีภาวะอย่างอื่นปรากฏ ← เสื่อมปรากฏ ← เกิดปรากฏ สงฺขตาธาตุ

(จิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ) (วโย ปญฺญายติ) (อุปฺปาโท ปญฺญายติ)

-บาลี ติก. อํ. ๒๐/๑๗๒/๔๔๖.

อสงฺขตาธาตุ

นิพฺพานธาตุยา อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ อมตํ นิพฺพานํ
-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๖๔/๒๔๒.

ไม่ปรากฏมีการเกิด
(น อุปฺปาโท ปญฺญายติ)

ไม่ปรากฏมีการเสื่อม
(น วโย ปญฺญายติ)

เมื่อตั้งอยู่
ไม่มีภาวะอย่างอื่นปรากฏ
(น จิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ)

-บาลี ติก. อํ. ๒๐/๑๕๒/๔๔๗.

สังโยชน์ได้เกิด
อุปฺปตฺติปฏิลาภิกานิ สญฺโญชนานิ

สังโยชน์ได้ภพ
ภวปฏิลาภิกานิ สญฺโญชนานิ

อุปมาลิงจับกิ่งไม้ -บาลี นิทาน. อํ. ๑๖/๑๑๔/๒๓๒.

ขันธ์ ๕ ที่ล่วงไปแล้ว

อดีต

จิต

สญฺโญค (ผูกติดอารมณ์)
-บาลี สคา. อํ. ๔๙/๔๗/๖๖.

ลหุปริวตฺตํ (เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว)
-บาลี เอก. อํ. ๒๐/๑๑/๔๙.

ปภสฺสรมิทํ (ประภัสสร, ผุดผ่อง)
-บาลี เอก. อํ. ๒๐/๑๑/๕๐.

รตฺติยา จ ทิวสสฺส จ
อญฺญเทว อุปฺปชฺชติ อญฺญํ นิรุชฺฌติ
(ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดคืนตลอดวัน)
-บาลี นิทาน. อํ. ๑๖/๑๑๙/๒๓๒.

จิตฺตํ ภาเวยฺยํ สงฺขตเมตํ
(จิตนี้ก็เป็นสังขตะ)
-บาลี ขุปริ. ม. ๑๔/๙๔๓/๖๕๑.

ทีฆรตฺตํ วต โภ อหํ อิมินา จิตฺเตน
นิกโต วญฺจิโต ปลุทฺโธ
(ราตรียาวนาน หนอ ท่านผู้เจริญ กู นี้ ถูกจิตชั่ว ผู้คดโกง ล่อลวง)
-บาลี ม. ม. ๑๐/๒๔๙/๒๕๖.

อุปมาลิงจับกิ่งไม้

ขันธ์ ๕ ที่เป็นปัจจุบัน

ปัจจุบัน

รูป ←
เวทนา ←
สัญญา ←
สังขาร ←
รูป
เสียง
กลิ่น
รส
โผฏฐัพพะ
ธรรม ←

ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม

ฉาก/ผืนนา อุปมาผืนนา
กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พีชํ ตณฺหา สินิโท -บาลี ติก. อํ. ๒๐/๒๔๗/๔๔๖.

ธาตุอันทรามเป็นที่ตั้งแห่งกรรม

ธาตุอันทราม (กามภพ)
จักษุวิญญาณ
โสตวิญญาณ
ฆานวิญญาณ
ชิวหาวิญญาณ
กายวิญญาณ
มโนวิญญาณ
ผืนนาเลว
เทวดา
มนุษย์
เปรตวิสัย
เดรัจฉาน
นรก

ธาตุปานกลาง (รูปภพ)
ผืนนาปานกลาง
สุทธาวาส
เวหัปผละ
สุภกิณหะ
อาภัสสระ
พรหมกายิกา

ธาตุประณีต (อรูปภพ)
ผืนนาดี
เนวสัญญานาสัญญายตนะ
อากิญจัญญายตนะ
วิญญาณัญจายตนะ
อากาสานัญจายตนะ

วิญญาณธิติ ๔ (จตสฺโส วิญฺญาณฏฺฐิติโย)
เปรียบเหมือน
ดิน (ปฐวีธาตุ)
นั้นทิและราคะ (นนฺทิ ราโค)
เปรียบเหมือน
น้ำ (อาโปธาตุ)
วิญญาณ พร้อมด้วยอาหาร (วิญฺญาณํ สาหารํ)
เปรียบเหมือน
พืช ๕ อย่าง (ปญฺจ พีชชาตานิ / ราก ต้น ผล ยอด เมล็ด)
-บาลี ขนฺธ. อํ. ๑๑/๖๓/๑๐๖.

วิญฺญาณ (ปฏิสนฺธิ) เจตนา ปฏิสนฺธิ ปตฺถนา ปฏิสนฺธิ
วิญฺญาณ (ปฏิสนฺธิ วิญฺญาณํ)
ผัสสะ

(วิญฺญาณํ ปฏิสนฺธิ) เจตนา ปฏิสนฺธิ ปตฺถนา ปฏิสนฺธิ
วิญฺญาณ (ปฏิสนฺธิ วิญฺญาณํ)
ผัสสะ

(วิญฺญาณํ ปฏิสนฺธิ) เจตนา ปฏิสนฺธิ ปตฺถนา ปฏิสนฺธิ
วิญฺญาณ (ปฏิสนฺธิ วิญฺญาณํ)
ผัสสะ

ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม
กตฺถ จ ผสฺโส ผุสนฺติ ผุสิตพฺพนฺติ ผสฺโส

แสง/มโน
มนฺทตฺถญฺญตนฺทตฺถ มนฺตตฺถ มนฺตตฺถนฺ

กายสงฺขารํ
วจีสงฺขารํ
มโนสงฺขารํ / จิตฺตสงฺขารํ

มนสิการสมุทยา ธมฺมานํ สมุทโย
เจตนา ผัสสะ มนสิการ
สงฺขาร ปจฺจยา วิญฺญาณํ

อุปมาลิงจับกิ่งไม้

ขันธ์ ๕ ที่กำลังจะมาถึง

อนาคต

มโน

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา เนตํ มม เนโสหมสฺมิ น เมโส อตฺตา
อนิจฺจานิจฺจตา ทุกฺขานิจฺจตา อนตฺตานิจฺจตา
ตตฺถ กตมา อนิจฺจตา ทุกฺขานิจฺจตา อนตฺตานิจฺจตา
-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๑๔/๑๑๔.

อตฺถิ.. อตฺถิ..
ชาตสฺส อชาตํ
(ได้เกิด) (ไม่เกิด)
ภูตสฺส อภูตํ
(ได้เป็น) (ไม่เป็น)
กตสฺส อกตํ
(ได้ถูกอะไรทำ) (ไม่ถูกอะไรทำ)
สงฺขตสฺส อสงฺขตํ
(ได้ถูกอะไรปรุง) (ไม่ถูกอะไรปรุง)
-บาลี อุ. ขุ. ๒๕/๒๐๓,๒๔๙/๑๖๐,๒๒๐.

ภิกฺขุใดเป็นอรหันต์ ...
แม้ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ...
ย่อมรู้ยิ่งซึ่งนิพพาน โดยความเป็นนิพพาน
ครั้นรู้ยิ่งซึ่งนิพพาน โดยความเป็นนิพพานแล้ว
ย่อมไม่สำคัญมั่นหมาย ซึ่งนิพพาน (นิพฺพานํ น มญฺญติ)
ย่อมไม่สำคัญมั่นหมาย ในนิพพาน (นิพฺพานสฺมึ น มญฺญติ)
ย่อมไม่สำคัญมั่นหมาย โดยความเป็นนิพพาน (นิพฺพานโต น มญฺญติ)
ย่อมไม่สำคัญมั่นหมาย ว่านิพพานของเรา (นิพฺพานมฺเมติ น มญฺญติ)
ย่อมไม่เพลินอย่างยิ่ง ซึ่งนิพพาน (นิพฺพานํ นาภินนฺทติ) ...
-บาลี มู. ม. ๑๒/๖/๙.

อวิชชา → จิต มโน วิญญาณ ดับเกิด
จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป
-บาลี นิทาน. อํ. ๑๖/๑๑๔/๒๓๒.

วิญฺญาณํ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺทิ ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ
-บาลี ขนฺธ. อํ. ๑๑/๑๐๒/๑๑๖.
ปฐมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ปฐมํ วิญฺญาณํ ปาตุภูตํ -บาลี มหา. วิ. ๔/๑๔๑/๑๔๑.
วิญฺญาณสมุทยา นามรูปสมุทโย วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ -บาลี ม. ม. ๑๒/๕๗/๑๒๔.
นามรูปสมุทยา จิตฺตสฺส สมุทโย -บาลี มหาวาร. สํ. ๑๕/๒๕๖/๔๖๕.
นามรูปสมุทยา วิญฺญาณสมุทโย -บาลี ขนฺธ. อํ. ๑๑/๑๕/๑๑๑.

ปฏิจจสมุปบาทสายดับ (นิโรธ)
อวิชชา → สังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ → ชาติ → ชรา → มรณะ
-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๒.

จิต
มโน
วิญญาณ
ผัง ๘

ผังประกอบการบรรยายธรรม

พุทธวจน
ธรรมวินัยจากพุทธโอษฐ์
วัดนาป่าพง